

però encara més en una versió alemanya on apareix fosa amb un altre tractat sobre l'elaboració del vi.

En la introducció s'admet que el corpus alquímic atribuït a Arnau «se sol considerar apòcrif». Tanmateix, a partir de les referències a la destil·lació en alguns dels vins, i en especial al vi d'or, presentat com una panacea, Gifreu considera que Arnau fa servir l'alquímia «com a mitjà provat per aconseguir una veritable medicina subtilitzadora» i que la seva pràctica mèdica «és tan variada que arriba a incloure l'alquímia». Són coherents aquestes conclusions amb el contingut de les obres indubtablement escrites per Arnau? No hi ha dubte que no. És cert que en obres seves, com l'*Speculum medicine* (1308) i les *Medicationis parabole* (1301), Arnau esmenta de manera puntual alguns beneficis terapèutics que l'or té per al cor. De fet, la indicació mèdica de l'or no és rara en la medicina medieval i renaixentista i fins i tot hi ha constància del seu ús entre les classes més altes amb resultats potencialment tòxics a la llarga. Ara bé, aquestes breus i escasses mencions queden molt lluny de la lloança entusiasta que el *Llibre*

dels vins dedica a aquest metall com una substància amb múltiples propietats curatives, inclosa la conservació de la joventut. La diferència no es pot justificar, com fa Gifreu, perquè el *De vinis* no sigui «una obra destinada a l'ensenyament». Altres escrits no orientats a l'ensenyament, com el regiment de sanitat dedicat a Jaume II, no inclouen cap referència a les propietats curatives de l'or. Suposar una dedicació a l'alquímia d'Arnau de Vilanova —avui dia rebutjada per tots especialistes— per la via de l'atribució d'una obra considerada apòcrifa per la recerca més rigorosa és desfer els progressos que s'han realitzat al llarg dels últims decennis en el coneixement de la seva veritable figura històrica i tornar a la seva imatge llegendària que tant havia costat desmuntar.

Jon Arrizabalaga, Sebastià Giral, Michael R. McVaugh i Fernando Salmón
Comitè editorial dels *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*

CELENZA, Christopher S.

The Italian Renaissance and the Origins of the Modern Humanities: An Intellectual History, 1400-1800

Cambridge: Cambridge University Press, 2021, xii + 327 p.
ISBN 978-1-108-83340-0

En el seu últim llibre Christopher Celenza ens ofereix un recorregut per la història de la filologia, des de l'humanisme florentí de mitjan segle XIV fins a la Il·lustració francesa. Ho fa des de tres perspectives (des de tres *narratives*). El primer relat té a veure amb els costums i les mentalitats intel·lectuals que es van originar a la Itàlia del Trecento i que, en no més d'un segle i mig, es van escampar per tot Europa. El segon relat va lligat als canvis en les condicions de publicació dels textos arran del desenvolupament de la impremta, que van deter-

minar la manera com filòsofs i pensadors es van haver d'expressar. La tercera història és un relat d'una mort i d'un naixement, la mort dels vincles entre filologia i filosofia, i el naixement, després de Descartes, de les disciplines intel·lectuals concebudes com a entitats individuals, separació que ha continuat fins als nostres dies.

La triada de capítols inicials pren en consideració tres figures de l'humanisme italià dels segles XIV i XV. Les pàgines centrals del capítol primer («Philology, the Italian Renaissance, and Authorship») s'ocupen de

Francesco Petrarca, considerat per la tradició com el pare del moviment, que va impulsar una renovació en la manera de llegir (els textos clàssics), de la qual encara som hereus. Entre els humanistes de la primera generació després de Petrarca, cap altre va saber lligar com Lorenzo Valla la pròpia reflexió ètica i religiosa amb la difícil obra del filòleg. A aquest humanista romà es dedica precisament el capítol següent («Lorenzo Valla. Philology, Emotion»). A partir del 1450, Valla va començar a aplicar als textos bíblics els mateixos mètodes filològics que havia emprat amb les obres de l'antiguitat pagana. En les seves anotacions a la traducció llatina del Nou Testament, Valla va redactar una sèrie de notes destinades a corregir o aclarir passatges erronis o poc clars presents en la traducció de la Vulgata de sant Jeroni. Aquesta obra, editada per primer cop per Erasme de Rotterdam el 1505, constitueix una fita de la filologia renaixentista i coincideix cronològicament amb l'activitat de Valla com a editor i traductor d'altres textos grecs, com Homer, Xenofont i Tucídides. Filologia i polèmica convergeixen també en el seu tractat *De falso credita et ementita Constantini donatione* (1440), una *oratio* en què Valla demostra la invalidesa de la donació de Constantí, tot aplicant-hi les armes de la filologia i de la retòrica. El darrer capítol de la primera secció («Losing your Identity: Angelo Decembrio») relata una anècdota en aparença trivial, el robatori de què va ser objecte el 1466 Angelo Decembrio. Entre les propietats confiscades pels lladregots hi havia manuscrits de gran valor, que l'humanista ferrarès havia recollit entre el 1458 i el 1465 en l'entorn del príncep Carles de Viana i que va intentar recuperar al cap d'un temps. A més d'Ovidi i de la correspondència de Plini el Jove, els bandits es van apoderar de diverses obres de Lorenzo Valla, testimoni clar de la difusió de l'humanisme aragonès entre Nàpols i Barcelona en la segona meitat del segle xv.

El protagonista dels tres capítols que segueixen és Angelo Poliziano (1454-1494), poeta consumat tant en llatí com en

vulgar, filòsof, erudit d'alt prestigi i autor d'una extensa correspondència amb altres humanistes italians. Poliziano suposa, sense cap mena de dubte, la culminació d'aquest humanisme filològic objecte d'atenció dels capítols inicials del volum aquí ressenyat. La presentació que Celenza en fa al capítol quart («Trust and Authenticity») és esplèndida: lloat pel «heightened level of sophistication Poliziano brings to his work» (p. 93), l'humanista florentí va excel·lir en la recuperació dels textos clàssics, que per a ell esdevingueren un paradigma gairebé absolut. En el capítol cinquè («Pursuing a Love of Knowledge»), Celenza demostra com Poliziano no va parar esment només a l'establiment textual, la traducció i el comentari d'obres literàries i històriques de l'antiguitat pagana, sinó que també va orientar els seus esforços vers el corpus filosòfic clàssic. El 1492, Poliziano decideix pronunciar a Florència una sèrie de lliçons sobre els *Priora Analytica* d'Aristòtil. Intitulada *Lamia* (vampir femení que, per fer por als infants, hom deia que se'ls emportava i els devorava), la *praelectio* o conferència inaugural del curs constitueix un atac furibund de Poliziano als filòsofs tradicionals, que acusaven els humanistes de no ser professionals de la filosofia i de dedicar-s'hi només amb els instruments filològics. El *Panepistemon* —una altra conferència inaugural de Poliziano a un curs sobre Aristòtil, en aquest cas l'*Ètica a Nicòmac*— és el tema del capítol sisè («Shaping Knowledge»). L'obra presenta una classificació moderna del coneixement, que inclou no només les ciències, sinó també les arts liberals, la mecànica i fins i tot aquelles «arts més tosques i trivials», sempre que siguin útils per a la vida humana. Com Celenza assenyala, humanistes de primera o segona fila de les generacions posteriors, com ara el florentí Petrus Crinitus o l'obscur jurista francès Petrus Phoenix, es van fer ressò de la metodologia elaborada per Poliziano en el seu *Panepistemon*.

El tercer bloc de capítols ens duu al segle xvii i a la Il·lustració. En «Forgetting

Philology: René Descartes», Celenza reivindica la formació jesuïta i, al capdavant, humanística del pensador francès adquirida al Collège de La Flèche durant els seus anys de formació. Celenza hi fa palesa també la contribució de l'autor del *Discours de la methode* a la filologia, entesa com disciplina que «escruta el sentit dels textos» (p. 158). És precisament la decisió de Descartes de prescindir dels textos (clàssics) per poder escutar el sentit del món que l'envoltava el que, paradoxalment, justifica la inclusió de Descartes entre els filòlegs d'arrel humanística. El capítol vuitè («Certainty. Skepticism») s'obre amb una cronologia raonada del redescobriments renaixentista de Sext Empíric, un autor al qual Michel de Montaigne va recórrer per atacar, en els *Essais*, el dogmatisme filosòfic i religiós del seu temps. Com diu Celenza, també «Descartes himself was affected by the skeptical currents in the air» (p. 209). El centre de gravetat de l'escepticisme als segles XVI i XVII fou, per tant, França. No és estrany que Celenza examini a continuació l'activitat de dos mauristes benedictins: Jean Mabillon (1632-1707), l'autor de *De re diplomatica*, tractat que volia oferir un sistema global per determinar l'autenticitat en documents diplomàtics, i Bernard Montfaucon (1655-1741), que, en la seva *Palaeographia graeca* de 1708, reivindica la contribució filològica de Valla i Poliziano al coneixement dels escrits de la Grècia clàssica. La fe en la certesa filològica de Mabillon i Montfaucon contrasta amb l'actitud del jesuïta Jean Hardouin (1646-1729), «a scholar with a profound knowledge of ancient literature» (p. 243), l'escepticisme filològic del qual a l'hora d'esmenar Plini el Vell li va dur a denunciar passatges de Virgili com a les intrusions d'un falsificador francès. L'ideal enciclopèdic del *Panepistemon* de Poliziano i la filologia i el to combatius de Lorenzo Valla reapareixen en l'últim capítol («Echoes»), centrat plenament en la *Encyclopédie* i en el seu

primer llegat a l'altra banda de l'Atlàntic: hi són presents D'Alembert, Diderot, dibuixat aquí com a un segon Valla, enfrontat contra la intolerància religiosa, i Thomas Jefferson, l'autor de *The Life and Morals of Jesus of Nazareth* (1820), un volum factici compost per Jefferson tallant i enganxant nombroses seccions del Nou Testament com a extraccions de la doctrina de Jesús. El capítol conclou amb unes observacions breus sobre la influència de la filologia renaixentista en els plans actuals dels estudis humanístics emprats en universitats europees i nord-americanes.

Christopher Celenza ha escrit un llibre ambiciós i important, un volum en què pàgines brillants conviuen amb paràgrafs redactats amb un to un xic grandiloqüent, com ara les observacions en el capítol inicial sobre la situació de les humanitats en la vida acadèmica del segle XXI o les mancances metodològiques en la recerca sobre la cultura europea de la primera modernitat. En *The Italian Renaissance and the Origins of the Modern Humanities*, Celenza ens ha ofert, a més, un estudi extremadament erudit, impecablement documentat, amb una bibliografia selecta de més de vint pàgines, en què només trobem a faltar *El sueño del humanismo* de Francisco Rico. No endebades, en la seva monografia, ja clàssica, de 1993, reimpresa el 2002 i traduïda de seguida a l'italià i al francès, el professor de la Universitat Autònoma de Barcelona examinava els lligams entre humanisme i Il·lustració i feia palesa la paradoxa que suposa el fet que l'humanisme hagués promogut el pensament modern, que al capdavant va arraconar l'autoritat de la mateixa filosofia antiga.

Alejandro Coroleu
ICREA – Universitat Autònoma
de Barcelona

